

Pedaqoji fikir tariximizdə İrəvan Müəllimlər Seminariyası

İrəvan şəhəri tarixən Azərbaycan türklərinin yaşadığı böyük elm, maarif və mədəniyyət mərkəzlərindən biri olmuşdur. Şəhərdə Azərbaycan xalqına məxsus son dərəcə zəngin ədəbi-mədəni mühit formalaşmışdır. İrəvan xanlığı Çar Rusiyasının tərkibinə qatıldıqdan sonra burada dünyəvi təhsilə xüsusi diqqət yetirilmişdir. XX əsrin əvvəllərinə qədər Bakı, Təbriz, Xoy, Naxçıvan və digər şəhərlərlə yanaşı, İrəvan azərbaycanlıların aparıcı elm və mədəniyyət mərkəzlərindən biri olmuşdur. Azərbaycanın elm və mədəniyyət tarixinə "İrəvani" təxəllüsü ilə daxil olmuş və öz önəmli töhfələrini vermiş xeyli alimlər, ədəbiyyat və incəsənət xadimləri var.

İrəvan ədəbi-mədəni, ictimai-siyasi mühitinə görə görkəmli nümayəndələrinin Şərq elmində, ədəbiyyatında, mədəniyyətində oynadığı müstəsna rolun təsiri bu gün də duyulur. Həmin ərazilərin əsl sakinləri və sahibləri azərbaycanlılar olsa da, tarixin müxtəlif dövrlərində zor gücünə öz əzəli torpaqlarında yaşamaq hüququndan məhrum edilmişlər.

Amma bütün dolanbac, keşmə-keşli yollara baxmayaraq bəşər tarixi xalqlararası münasibətlərdə tədrisən ədalət prinsiplərinin bərqərar olması ilə xarakterizə olunur. Bu baxımdan, XIX və XX əsrlərdə nankor, faşist xislətli ermənilər zaman-zaman Azərbaycan xalqını amansız repressiyalara düşür etdi.

Erməni vandallarının gizli, gah açıq, gah rəsmi, gah da

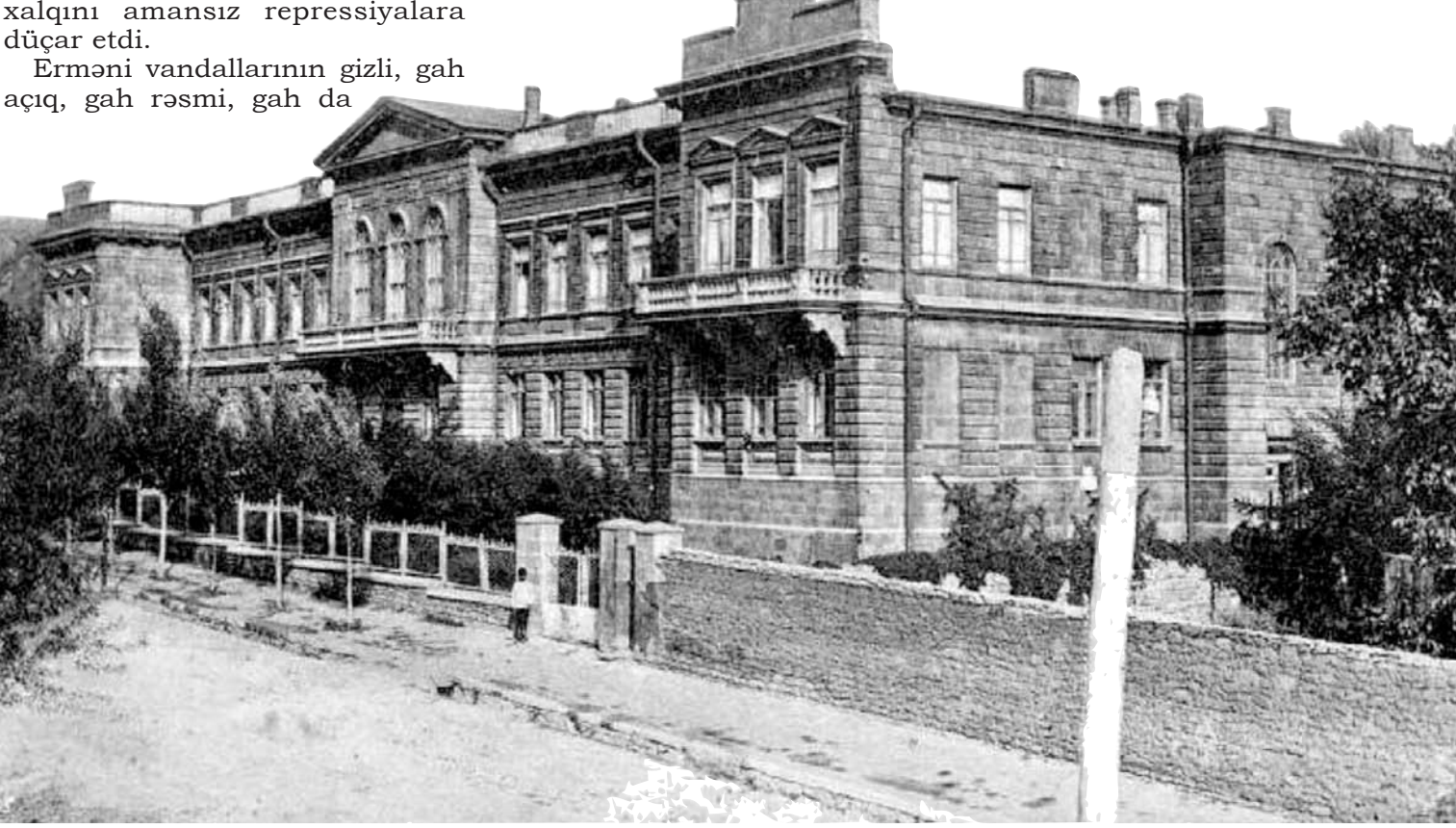
və mədrəsələr getdikcə tənəzzülə uğrayır, öz yerini dünyəvi məktəblərə verirdi.

Mənbələrin verdiyi məlumatlardan aydın olur ki, İrəvanda ilk qəza məktəbinin 1831-ci ilin mart-oktyabr aylarında açılmasına ciddi səy göstərilərsə də, hansısa səbəblərdən həmin ildə bu təşəbbüsün gerçəkləşdirilməsi mümkün olmamışdı. Müəyyən səbəblərdən sonra 14 yanvar 1832-ci ildə İrəvanda ilk qəza məktəbi açılmışdır. Bu hadisə bütövlükdə bölgədə qabaqcıl maarifçilik ideyalarının yayılmasında əhəmiyyətli dərəcədə rol oynamışdır.

İrəvanda açılan ilk qəza məktə-

nın həmin il üçün ştat cədvəli üzrə pedaqoji heyətin əməkhaqqı və digər məsrəf xərcləri müəyyənləşdirilmişdir. Seminariyanın ştat çərçivəsində müxtəlif fənlərlə yanaşı, Azərbaycan dili və şəriət dərslərinin tədris edilməsi də öz əksini tapmışdı. Yeri gəlmişkən, onu da qeyd etmək ki, Cənubi Qafqazın müxtəlif şəhərlərində təşkil edilmiş seminariyalardan fərqli olaraq İrəvan Müəllimlər Seminariyasında Azərbaycan dili üzrə şəriət dərslərinin tədrisi təsadüfi deyil. Seminariyada Azərbaycan (tatar) dilinin və müsəlman dini üzrə şəriət fənninin tədris edilməsi bir tərəfdən mövcud dövrün tələbi idisə, digər tərəfdən isə qədim İrəvan şəhərində yaşayan yerli əhəlinin 75 faizini azərbaycanlıların təşkil etməsi idi.

Rusiya Dövlət Şurasının qərarından bir il sonra 1881-ci il noyabr ayının 8-də İrəvanda pedaqoji kadrlar müəssisəsi - İrəvan Müəllimlər Seminariyası açıldı. Görünür, seminariyaların açılmasını ləngidən əsas səbəblərdən biri tədris binasının olmaması müəllimlərin bu təhsil ocağına cəlb edilməsi, şagird qəbulu, ma-

qeyri-rəsmi şəkildə Ermənistanda azərbaycanlıların maarifini, mədəniyyətini, incəsənətini sıxışdırmaqla bağlı siyasətləri İrəvanda Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitinin öz böyük potensialını bütöv şəkildə gerçəkləşdirməyə imkan verməmişdir.

Məlumdur ki, XIX əsrin 70-ci illərində bütün Qafqazda dünyəvi fənlər tədris edən məktəb, bu fənlərdən dərs demək üçün pedaqoji kadrlar hazırlayan təhsil ocağı yox idi. Azərbaycanda olduğu kimi, İrəvanda da dünyəvi məktəblər açılana qədər təlim müəssisəsi kimi yalnız məscidlərin nəzdində mollaxanalar və mədrəsələr fəaliyyət göstərmişdir.

XIX əsrin iyirminci illərində İrəvan xanlığının əhalisinin kameral siyahıya alınmasını və inzibati ərazi bölgüsünün təsvirini hazırlayarkən İrəvan şəhərində Zal xan, Sərtib xan, Hüseynəli xan, Hacı İmamverdi, Hacı Cəfər bəy məscidlərinin mövcudluğu barədə məlumat verilir.

Bundan başqa, İrəvanda dağıdılmış digər iki məscidin qalıqlarının olduğu da qeyd edilir. Məscidlərin hər birinin nəzdində mollaxana və mədrəsə fəaliyyət göstərirdi ki, burada da İrəvandan və müxtəlif bölgələrdən onlarla gənc gəlib dini təhsil alırdılar. Həmin dövrdə təkcə Hüseynəli xan məscidinin nəzdində fəaliyyət göstərən mədrəsədə təhsil alan şagirdlərin sayının 200 nəfər olduğu barədə məlumat verilir.

XIX əsrin əvvəllərində Cənubi Qafqazda baş verən siyasi proseslər müxtəlif sahələrdə olduğu kimi, təhsil və məktəb sahəsində də yeni meyillər yaranmasına səbəb oldu. Artıq təlim müəssisəsi kimi fəaliyyət göstərən mollaxana

bində müxtəlif millətlərin uşaqları ilə yanaşı, azərbaycanlı uşaqlar da təhsil almağa başladılar. 1832-ci ildə açılan İrəvan qəza məktəbi, 1869-cu ildə progimnaziyaya, 31 mart 1881-ci ildən isə 5 sinifli gimnaziyaya çevrildi.

1836-cı ildən 1869-cu ilə qədər İrəvan qəza məktəblərində 301, 1869-cu ildən 1881-ci ilədək isə 359 azərbaycanlı təhsil almışdır. İldən-ildə istər qəza məktəbində, istərsə də sonralar progimnaziyaya çevrilmiş təhsil ocağında oxuyan azərbaycanlıların sayı artmışdır.

Çar hökuməti qəza məktəblərində müəllim kadrlar ilə bağlı yaranmış ehtiyacı təmin etmək üçün Cənubi Qafqazda pedaqoji müəllim seminariyalarını təşkil etməyə başladı. Rusiya Dövlət Şurasının 20 oktyabr 1880-ci il tarixli qərarına əsasən yaradılan bu tip müəssisələrdən biri də təhsil tariximizdə əhəmiyyətli dərəcədə böyük rol oynamış, zəngin və tarixi yol keçmiş İrəvan Müəllimlər Seminariyasıdır.

1891-ci ildə Tiflisdə nəşr edilən "Qafqaz təhsil dairəsinin sərəncamları" adlı məlumat kitabında Qafqaz dairəsinin 17 iyun 1881-ci ildə verdiyi 3651 nömrəli sənəd vardır. Həmin sənəd İrəvan şəhərində müəllimlər seminariyasının açılması barədə Cənubi Qafqazın Baş Maarif İdarəsinə göndərdiyi izahatıdır. İzahatda göstərilmişdir ki, Rusiya Dövlət Şurasının 20 oktyabr 1880-ci il tarixli sərəncamını nəzərə alaraq, 1881-ci ilin ikinci yarısı üçün İrəvan Müəllimlər Seminariyasına 14175 min rubl vəsait ayrılmışdır. 1882-ci il üçün bütöv ştat məsrəfi olaraq 28.350 rubl nəzərdə tutulmuşdur.

İrəvan Müəllimlər Seminariyası-

liyyə çətinlikləri idi.

Araşdırmalar göstərir ki, İrəvan Müəllimlər Seminariyası fəaliyyətə başladığı ilk vaxtlarda bir sıra çətinliklərlə üz-üzə qalmışdır. Seminariya fəaliyyətə başladığı ilk dövrdə tədris prosesi üçün lazımı səviyyədə əlverişli şəraitdən məhrum illik icarə haqqı 5 min rubl olan bir mərtəbəli binada yerləşmişdi. Seminariyanın yerləşdiyi binanın qapısının üzərinə isə kiçik bir lövhə vurulmuşdu.

İrəvan Müəllimlər Seminariyası 1905-ci ildə İrəvanın Daşlı küçəsində yeni inşa edilmiş ikimərtəbəli binaya köçmüşdü. Binanın 3-cü mərtəbəsinin tikilməsi üçün isə 1906-cı ildə xəzinədən 300.000 rubl vəsait ayrılmışdı.

İrəvan Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin müdiri və tatar (Azərbaycan) dili müəllimi, dövrün görkəmli elm, mədəniyyət və din xadimi Axund Molla Məmmədbağır Hacı Mehdi oğlu Qazızadə təyin edilmişdir.

Cənubi Qafqazda və digər şəhərlərdə fəaliyyət göstərən seminariyalar kimi, İrəvan Müəllimlər Seminariyası da öz tərkibinə görə beynəlmiləl tədris ocağı idi. Seminariyanın fəaliyyəti təkcə Ermənistan məktəbləri üçün kadrlar hazırlamaqla məhdudlaşmamışdı. Burada Cənubi Qafqaz bölgəsinin hər yerindən gənclər təhsil alırdı, bütün məzunlara kənd ibtidai məktəb müəllimi vəsiqəsi verilir.

1881-ci ilin noyabr ayında fəaliyyətə başlayan İrəvan Müəllimlər Seminariyası 40 ilə yaxın müddətdə müasir dünyagörüşünə və düşüncə tərzinə malik yüksək ixtisaslı kadrlar hazırlamışdır.

Qədir ASLAN,
"Respublika".